

SZABÓ LÁSZLÓ

EGYHÁZ ÉS POLITIKA (I. rész)

Bevezető

Dolgozatom címe: egyház és politika. Témája: a politika egyházi megközelítése; a teológia és politika összefüggéseinek mai kérdései. Eszerint a fogalomtisztázás és elvi megalapozás után a következő kérdésekre keresem a választ: politizáljunk-e, miért és hogyan? Végül függelékként kapcsolok egy rövid történelmi áttekintőt.

I. Fogalomtisztázás

Az egyház meghatározása: Káténk unitárius anyaszentegyházra vonatkozó meghatározását két okból nem idézem: egyrészt, mert közismert; másrészt, mert bár dolgozatomban természetesen unitárius szemszögből, de általában a keresztény egyházakról fogok írni. Eszerint az egyházat általánosan úgy határozom meg, mint *vallásos emberek szervezett közösségét*.

A politika meghatározása: A politika görög eredetű szó; a polisz: a város, áttételesen a köz ügyeivel való foglalkozást jelenti. A politikai gondolkodás klasszikusai szerint a politika a polisz ügyeinek jó és célszerű intézését, ezek alapelveit és gyakorlását jelenti. Így a politizálás alapvetően „közéleti tördést” jelent. A politika legjobb meghatározása: **a közjó szolgálata**.

A politikában történnek azok az elhatározások, amelyek a társadalmi élet - egyéni és közösségi vetületének - irányát és útját-módját megszabják. Ez a mai demokráciákban szervezeten, politikai pártokon keresztül történik.

A politika középpontjában a hatalom kérdése áll (megszerzése, birtoklása és megosztása), s így a politikát a hatalomért folyó társadalmi küzdelemlékként is értelmezhetjük.

A politika hatalomgyakorlás jellegére utal a fogalom régi indiai jelentése, ahol királyi művészetnek számított.

A fentieket ki kell bővíteni azzal, hogy a „hatalom nem öncél, hanem eszköz a hatalom mindenkori birtokosa kezében. Felhasználja a felfogása vagy érdeke szerinti rend kialakítására. Megszabja és tőle telhetőleg biztosítja az alattvalók egymáshoz való viszonyát, jogaik és kötelességeik arányát. Éppen a hatalom eme tevékenysége létesíti az államot, mely a hatalmat és a hatalom alárendeltjeinek körét fogja egybe. Politika alatt tehát nem csupán a hatalom-szerzést, hanem ezenfelül és elsősorban az államélet külső és belső alakítását értjük.”¹ Természetesen a fentiek általában demokratikus berendezkedésű társadalmakra vonatkoznak, hiszen az önkényuralmak értelmezése szerint a hatalom elsősorban az erőszak „monopóliumát” jelenti.

Ismeretes a politikának egy másik, különösen tág jelentése, amely magában foglalja az önálló vezetőtevékenység minden fajtáját.² (Így beszélünk a bankok valutapolitikájáról, a szakszervezetek sztrájkpolitikájáról, a kormányok oktatáspolitikájáról, vagy egy erélyes feleség politikájáról, amivel irányítani akarja férjét.)

Politikai teológia: A politikai teológia nemcsak általában része a teológiának, hanem a teológia egész újfajta megközelítése. Elsősorban azt hangsúlyozza, hogy az evangélium nem lehet csak magánügy, így a hit igazságának ismérveként a társadalmat megjobbító gyakorlatot jelöli meg³; hirdeti az egész világra kiterjedő felelősséget, és állítja, hogy az egyház a világban köteles munkálni az élet emberibbé tételét.

A politikai teológia az evangélium értelmezését behelyezi politikai feltételekbe, körülményekbe és hatásokba. A politika és keresztény erkölcs összefüggéseit (is) feszegeti..

A mai politikai teológusok progresszív gondolkodásúak, mivel a világot elsődrendűen nem természetnek fogják fel, hanem társadalmi folyamatoknak, amelyek befolyásolhatók, irányíthatók és megváltoztathatók. A „világ” nem sors, hanem inkább az ember társadalmi gyakorlatának és tudatának alkotása.

A politikai teológia alapjait német teológusok fektették le. Legsúlyosabb egyéniségei: Jürgen Moltmann⁴, Johannes Baptist Metz, Dorothee Sölee.

Latin-Amerikában, Indiában, Afrikában és az észak-amerikai néger közösségekben létrejött *felszabadítási teológia* szintén egyfajta politikai teológia - a társadalmi-politikai „felszabadításért” folytatott harc vállalásában a leggyökeresebb. Ezen irányzat a társadalmi felszabadításért vállalt elkötelezettséggel állást foglal az elnyomottak és megalázottak mellett.

„Elveti a lelki és testi üdvösség, a hit és gyakorlat kettévágását, és ezeknek dialektikus viszonyát hangsúlyozza...Szószólói állítják, hogy az evangélium az egész személyre vonatkozik, és elválaszthatatlanul össze van kötve a szegények megszabadításával. A hit és gyakorlat úgy függnek össze, hogy a hitet csak a társadalom humanizmusáért való elkötelezettségben lehet kifejezni.”⁵ Ezen elkötelezettség: a felszabadítási gyakorlat politikai jellegű kell legyen. Azt a teológiát, amely nem gyakorlati és továbbmenően nem politikai, „idealistának” mondják, és elítélik, mint valótlan és az elnyomók hatalmon tartásának eszközt.

Élharcosai: Camillo Torres és Arnulfo Romero (mindketten vértanúk), Gustavo Gutiérrez, José P. Miranda, R. Shaull, Juan Luis Segundo, José M. Bonino és mások.

Egyházpolitika: Az egyházvezetőség belső ügyek rendezésére irányuló eljárásmodszereit jelenti. A következőkben nem erről, hanem az egyház kifelé irányuló (állam)politikai tevékenységéről lesz szó. (Ugyanis az egyháznak szertetszolgálata révén van ún. szociálpolitikai munkássága, továbbá iskolái és művelődési intézményei révén beszélhetünk kultúrpolitikájáról is.)

Kereszténydemokrácia: A jobbközéphez tartozó, ugyanakkor a demokrácia elvi alapjain álló eszmei-politikai irányzat, amely a demokratikus elveket a keresztény hit követelményeivel kívánja összhangba hozni.

Keresztényszocializmus: Mozgalom, illetve politikai irányzat, amely elsősorban a keresztény értelemben vett társadalmi igazságot hirdeti.

II. 1. Az ember helye az isteni világrendben - az ebből következő politikai kötelességei

Az ember természeténél fogva alkotó közösségi, átvitt fogalomhasználattal: politikai lény. Tökéletesedését a földön keresi, az örök értékeket - mennyei kincseket az evilágban gyűjti. Mert az ember egyszerre két világ polgára. Végso otthona az égben van, de oda az út a földön át vezet. Ezért a világban nem turista, nem is műkedvelő. Feladatot és szolgálatot kell teljesítenie - szeretetből. Útközben építenie kell Isten országát, az igazság és az élet, a szeretet és a béke országát.⁶

A mennyre kacsintó ember életének és munkájának kerete a világ, amit Istennel együttműködve jobbá kell tennie; közre kell működnie a teremtés rendjének tökéletesítésében, aminek természetesen társadalmi vetülete is van.

Szabadelvű keresztény örökségünk és személyes hitünk jellege a világ felé fordulást, a világ iránti felelősségvállalást parancsolja. Világi életünk sehogy sem választható el vallásos életünktől, ezért kereszténységünk a világeért való fokozottabb élésre ösztönöz. (Ez nem a világiakért való élést, hanem a világ és embertársaink iránti felelősségvállalást jelenti.) Világi életünk sehogy sem választható el vallásos életünktől; kereszténységünk nem korlátozható a szertartásokra, hanem minden pillanatunkat meg kell határozza. Önhittség és szűklátókörűség volna a vallásosság okán a tágabb közösségben való cselekvő részvétel megvetése, hiszen a felebaráti szeretetnek közösségi-társadalmi formában kell testet öltenie; másszóval, nemcsak a másikkal, hanem a *mások* is fontos kell legyen számunkra. Mindezt: hitünk társadalmi felelősségét (gyümölcstermését) a Fennvaló kéri tőlünk.

A világi-társadalmi események egyik fő meghatározója és irányítója a politika. Ezért ha az isteni világrendben helyét felismerő ember felelősséget vállal a világeért és a jövő alakításáért⁷, akkor kikerülhetetlenül kapcsolatba kerül a politikával.

A felelősségvállalás kötelességvállalással jár. A vallásos, kitágítva, a lelkiismeretes ember egyik legfőbb kötelessége az élet tisztelete, ami a békéért való küzdelemre sarkall. E küzdelem vállalása világi keretek között, emberi síkon történik, tehát elkerülhetetlen a politikai testületekkel való együttműködés. A kiáltó társadalmi különbségek, a hátrányos megkülönböztetések, továbbá mindenféle elnyomás, kizsákmányolás és megaláztatás elleni harc - pozitív fogalmazásban: a társadalmi igazságosságért és az emberi jogokért vállalt küzdelem - elodázhatatlan kötelességünk. Tehát: a *politizáljon-e a keresztény?* kérdés a fentiek szerint így alakul: *részt vegyünk-e Isten világfenntartó munkájában?*

II. 2. Bibliai megalapozás: az evangéliumi és ószövetségi üzenet, mint a politikai elkötelezettség indítéka

A *Biblia egészének* erre vonatkozó üzenete - számomra nyilvánvalóan - társadalmi felelősségvállalást szorgalmazó. Ezen igenlésnek próbáltam hangot adni dolgozatomban egészében, ezért nem sorolom fel a közvetlen vagy közvetet-

ten ide vonatkozó bibliai helyeket. Csak egy párat említek - szemléltetesképpen. Szerintem a legsúlyosabb érv a két legfőbb parancsolat (Mt 22,34-40), amely kimondja egymás iránti felelősségünket. Mert az az igazi szeretet, amely felelősséget vállal embertársaiért úgy, hogy a sírókkal való együttérzésen túl tesz is valamit az elnyomás és méltánytalanság ellen - a szenvedőkért (1Jn 3,17). Akinek lehetősége van ezt megtenni és mégis vonakodik - bűne az annak (Jk 4,17). (Érdekességképpen el lehet olvasni 5Móz 1,9-15 -öt, főleg a 12-13. verseket, ami a politikai vezetés egyik bibliai példája/megalapozása. A *hogyan*-ra a válasz közvetlenül ezután található: a 16-17. versekben, ahol a pártatlan ítélezésről van szó.)

Jézus erre a témára vonatkozó felfogásánál bevezető megállapítás lehet, hogy bár különbséget tett az isteni és a császári között, de távol állt tőle a föld-menny éles és sarkított szembeállítás („Isten országa közöttetek van.”). Tanítása fényében az isteni világrendet egységben szemléljük, amelyben „Isten országa egyidőben adottság és igény”⁸, a földi valóság hozzáállásunk általi (és részben szerinti) mozgósítója és irányítója. Az ebben a világrendben élő ember számára nem fogalmazott meg kimondott politikai programot, de az ember egészére, teljességére vonatkozó tanítást adott. Nem ragadott ki egy részt, nem szabta meg, hogy egyes élethelyzeteinkben *mit* csináljunk (nem mondta pl. hogy szabadítsátok fel a rabszolgákat), hanem azt mondta: legyetek tökéletesek! Ebben minden benne van - életvitelünk és cselekedeteink *hogyanjának* meghatározásával.

A fentiek szerint Jézus, bár nem volt társadalmi reformátor vagy politikus, de követőitől határozott állásfoglalást vár az emberi jogok és méltóság tiszteletben tartása mellett, ami kézzelfoghatóan: az elnyomás, a gyűlölet, a szegénység, a mindenféle hátrányos megkülönböztetés „jóvátételi szándékát” jelenti. A hegyi beszédben található felhívásait sokféleképpen magyarázzák, de a valósághű és ténytisztelő emberek számára a békét teremtés (Mt 5,9) az igazság éhezése és szomjazása (Mt 5,6), valamint az értük történő háborúság-és üldöztetvéllalás (Mt 5,10) fenti értelmezése kikerülhetetlen.

Ezen jézusi állásfoglaláshoz hozzátehetjük a *prófétákét*, akiket Jézus „nem eltörölni, hanem teljessé tenni” jött, és akik közül néhányat politikusnak is nevezhetünk (pl. Ézsaiást és Jeremiást). Ők világosan megmondják, hogy mi a kötelességünk a társadalmi igazságosságot illetően: „Törd össze a jogtalan bilincseket, és oldd meg az iga köteleit. Bocsásd szabadon az elnyomottakat, törj össze minden igát. Törd meg az éhezőnek kenyeret, és a hajléktalan szegényt fogadd be házádba. Ha mezítelen látsz, öltöztess fel, és ne fordulj el embertársad elől.” (Ézsaiás 58,6-8)

Összefoglalva: a bibliai alapon álló kereszténység a szeretet és az embertársaságot vallása, s mint ilyen, alapvetően az emberi közösség felé fordul érdeklődésével. Politikához való viszonya mindig az önmagához, a hitéhez és a világhoz való viszonyát, azok adott történelmi lecsapódását (megvalósulását) is tükrözte. A „szeressétek egymást”, mint az emberi létezés alaptörvénye, egyben felszólítás is az emberiséggel való közösségvállalásra⁹, ami elvonatkozhatatlan a politikai vetületektől.

III. Miért politizáljunk - általában?

1. Bevezető

Az idő múltával az emberi társadalom égető kérdései - az emberiség nagy részének alapvető létkérdéseiként - mindinkább előtérbe nyomulnak, s az egyháznak, amennyiben emberszolgáló jelleget tulajdonít magának, nincs módjában kitérni e kihívás elől. A közjó szolgálata és az emberi jogokért folytatott küzdelem tevékeny támogatása kényszerítő erejű. A fogalomtisztázásnál láttuk, hogy a politika legnemesebb jelentése a *közjó szolgálata*.¹⁰ A jó melletti politikai elkötelezettség valóságghú, ésszerű és erkölcsös. Aki lemond az érvényesítéséért való gyakorlati harc azon vetületéről, amely csak politikai síkon mehet végbe, az ilyen arányban a valóságtól fordul el, az ésszerűségről és az erkölcsről mond le - végső soron a rosszat tartja fenn.

A demokrácia általam való meghatározása: demokrácia = jobbiztonságban lenni, isteni jogaink összességének elismerésével és biztosításával.

Az egyház(tag) hivatásával egyáltalán nem tesz ellenkezőt, sőt betölti azt, ha az ilyen demokratikus berendezkedésű jogállam megteremtéséért politikai szerepet is vállal.

Tehát dolgozatom célja: politizáljunk!

Fenti állításomat az előző fejezetben elvileg és bibliailag próbáltam alátámasztani. A következőkben a mindennapi életből vett gyakorlati érveket és utalásokat fogok használni.

2. Ellenérvek

Vannak emberek, akik az egyház politikával való összefüggésében ez utóbbi fogalmától háborodnak, és gyakorlásától mereven elzárkóznak. Először az ilyen véleményekkel: a *miért* kérdés előtt a *miért ne* érvekkel foglalkozom, illetve próbálok ellenérvelni.

- Az egyik legtöbbet hangoztatott érv a *politika erkölcstelensége*, a következő megfogalmazásokban: „a politika mocskos; tisztátalan; úri huncutság”, sőt: „minden politikus hazudik”. Ismerjük be, hogy ezen kijelentések esetenként nem minden alap nélkül hangzanak el. A szűkre szabott választási jog jellemezte országokban a politika valóban az - elsősorban anyagi - kiváltságosok üzelve volt; a bármiféle teljhatalmú rendszerek eleve a hazugságra (és az erőszakra) épültek, s így politikai életük nemhogy mocskos, de utálatos és kerülendő volt.

De ne felejtjük el: az előbbi esetekben egyáltalán nem a meghatározásunk szerinti politikáról van szó, sőt egyenesen ellenkezőjét: a *közrossz szolgálata*t jelenti. Azonban a demokratikus jogállam keretei közti jószándékú politikának is lehetnek erkölcstelen vonatkozásai.

„A világ egyetlen etikája sem kerülheti meg azt a tényt, hogy számos esetben «a jó célok» eléréséhez morálisan kétes vagy legalábbis veszélyes eszközök alkalmazására van szükség, s legtöbbször káros mellékkövetkezmények lehetőségét vagy valószínűségét sem szabad figyelmen kívül hagyni. Mármint a világ egyetlen etikája sem tudja megmondani, mikor és milyen mértékben

»szentesíti« az etikai jószándék az etikailag veszélyes eszközöket és a mellék-következményeket.”¹¹ Ez a mindenkori erkölcszociológusok és politológusok számára nehéz és felelősségteljeséget igénylő kérdés marad.

Török István református szakember így vélekedik a kérdéstről: „Közkeletű felfogás, hogy az egyháznak azért nem kell, sőt nem is szabad politizálnia, mert a politika okvetlen tisztességtelen és erkölcstelen...Pedig a politika alapjában véve semmivel sem erkölcstelenebb, mint más élettevékenység. Legfeljebb emberi gyarlóságunk szembeszökőbb a politika nyilvános porondján, messzebbre látszik, és következményeiben is többekre kiható, mint a magánéletben.”¹² Hegedűs Lóránt református püspök ugyanerről: „A politika a földi polis - állam - milliónak a sorsát jelenti, mely a teremtő és újjáteremtő Isten egyetemes szeretete jegyében feltétlenül felelősségünk körébe tartozik. Aki...hívó ember létére azt mondja, hogy őt a politika nem érdekli, mert az szennyes és a szent hívó életterületektől távol álló dolog, azt a valakit a milliók sorsa nem érdekli.”¹³ Tehát a közjó szolgálatában nem lehet mentség, hogy a közélet tisztátalan (állapotokat él meg). Valahányszor panaszkodnánk a politikai élet hemocskoltsága miatt, ne felejtjük el: a felelős ember nem sopánkodik, hanem tisztít. Belülről. S minél nagyobb a tisztátalanság, annál nagyobb szükség van erre. És a felelősséget vállaló, becsületos és embereket tisztelő politika gyakorlásával fel lehet oldani a politika iránti ellenszenvet. Így leszünk nemcsak a földnek és egyháznak savai, hanem a közéletnek is, hogy a romlástól (és közömbösségtől) megóvjuk.¹⁴

- A közéleti szerep vállalását egyesek a *személytelenséggel* tagadják meg, mondván, a politika nem reánk tartozik. Szerintem ez nem érv, hanem a felelősség alóli kibúvás, ugyanis ha egymás terhének hordozása reánk tartozik, úgy a közjó szolgálata (a politika) úgyszintén.

- Vannak, akik ilyen-olyan ürügyből (pl. szellemileg) felsőbbnek hitt tudat birtokában, „*elvből*” mondanak nemet a politizálásnak...Rájuk később térek ki.

- A következő politikaellenes érvelés *teológiai* gyökerű. Alapja a föld-menny merev elhatárolás és szembeállítás, ami a világtól való elfordulásra ösztönöz. Ezen erős keresztény gyökerű felfogás szerint a világon csak idegenként, átutazóként, zarándokként vagyunk jelen; földi életünk előjátéka a mennyei örök életnek, tehát erre összpontosítsunk, a „világival” ne vegyüljünk.

Ezzel szemben, mai unitárius felfogásunk szerint: mi ezen a földön ott-hon vagyunk, és halálunk utáni mennyei honunk kiteljesedése lesz jelenlegi életünknek - szoros összefüggésben egymással. (Idevonatkozó érveket kíséreltem meg részletesebben kifejteni a II. fejezetben).

Az említett avitt világnézet máig ható következményeként sok kortárs úgy tudja, hogy „a politika és a teológia két külön dolog, összekapcsolva semmi köze a hithez. Nincs hagyománya annak, hogy mély összefüggéseket keressenek politika és teológia között.”¹⁵ A felvilágosodás időszakában óriási világnézetváltozások álltak be, ami eredményeképpen „ma már senkinek sem kell a modern vívmányokat, a szabadságot, az egyenlőséget, a testvériséget, a demokráciát és az emberi jogokat elleneznie csak azért, mert istenhívó. Ma

éppúgy nem zárja ki egymást a valóságban való vallásos tájékozódás és a tudományos világtételezés, mint vallásos hit és politikai elkötelezettség.”¹⁶

3. Értékek, célok és szempontok

A. Az egyház politizálása középpontjában a hitünk szerint *Istentől származó emberi jogok érvényesítése áll* (azok elismerése és biztosítása).

Az egyetemes emberi jogokat nem sorolom fel (megtalálhatóak az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában), csak megjegyzem, hogy a legfontosabbak közé tartozik - unitárius egyházaink „szívügye”: - a lelkiismereti és vallásszabadság. A téma sokoldalúsága miatt nem az átfogóságra törekszem, hanem igyekszem - tallózásszerűen - egy pár sajátos egyházi mondanivalót felsorolni az alábbiakban. Ilyenek:

- Az ember általános joga az élethez, beleértve a magzat jogát is!

- A társas lény joga a közösségi önkormányzathoz (mert az ember többre hivatott a többség általi „demokratikus” elnyomatásnál - erről a VI. fejezetben bővebben is szó lesz).

- Az ember joga a családdhoz - az emberiség szüksége a családra. (A család előbb volt az államnál.)

- Az ember joga a széleskörű fejlődéshez. A szellemi-kulturális fejlődés nem maradhat az anyagi fejlődés árnyékában.¹⁷

- És hasonlók...

B. Az egyház politizálásának gyakorlati céljainál kulcsfogalom: a *társadalmi igazságosság* (az érte vállalt küzdelem). Az alábbiakban erről lesz szó.

Hogy miért is merik fel a keresztények sokszor még ma is oly nehezen a társadalmi igazságossággal kapcsolatos kötelességeiket, annak egyik oka - furcsa módon - éppen a keresztény jótékonyágnak beszűkült értelmezése. A keresztény egyházak mindig is kötelességüknek tartották, hogy az irgalmas szeretet gyakorlásával segítsenek a bajbajutottakon és szükségét szenvedőkön. De a leghatékonyabban működő egyházi szeretetszolgálat is csak hiánypótló és ínségnyhító jellegű. A felmerülő problémák (társadalmi) alapjaikban való megoldásához intézményes reformok is szükségesek¹⁸.

Jézus türelemes és megbocsátásra kész lelkületet feltételez tanítványaitól, de a türelemnek is vannak határai¹⁹, ezért a keresztény szeretet és erkölcsi törvény nem írja elő, hogy zokszó és ellenkezés nélkül tűrni kell a társadalmi igazságtalanságot (igazságtalanságot és jogtalanságot). Ha keresztényekként igazságtalan társadalmi berendezkedések haszonélvezői vagyunk, akkor ebben a helyzetben képmutatás részünkről szeretetről, testvériségről, megváltásról és hasonlókról beszélni addig, míg nem teszünk valamit az igazságosság társadalmi szintű érvényesítéséért. A Jézus példája szerinti népszolgálat, a „szegények” melletti kiállás hitelesíti a társadalmi igazságosságért folytatott küzdelmet - politikai síkon is.

Ezek tükrében közéleti céljaink távlatai: a társadalmi igazságosság esetenkénti törvényekkel való biztosítása mellett meg kell kísérelni a társadalmi szerkezet viszonyrendszerének a befolyásolhatóság határáig való „megigazítását”, ami gyakorlati megvalósításánál kikerülhetetlen a politika területe. Az

igazságosabb társadalom iránti felelős program és cselekvés kivitelezése épp abba a hatáskörbe tartozik, ami szokásosan a politika területe.²⁰

C. Az egyház politikai állásfoglalásának célja több mint a demokrácia, olyan értelemben, hogy demokrácia-feletti elvek érvényrejuttatását is megkísérli. Ilyen sajátos feladat az egyház politizálása rendjén: evangelizálni, *jézusi értékrendszerrel áthatni a politikai életet*. Gyakorlati követelmény az alapvető keresztény magatartás: a szeretetben fogant türelem és cselekvő együttérzés (szolidaritás) térhódításának elősegítése; az erőszakmentességnek a társadalmi és nemzetközi béke előfeltételeként való szorgalmazása (együttérzés abban, hogy a társadalmi és nemzetközi nézet- és érdekkülönbségeket mindenféle erőszak felhasználásának mellőzésével kívánják rendezni); a politikai élet megtisztítása önpéldával - *erkölcs bevitele a közéletbe*. A következőkben ez utóbbit részletezem.

Általános „gyakorlat”, hogy a politikai élet nem mentes mindenféle tisztátalanságtól. Ennek ellenére - mint ahogy azt Arisztotelész a Politikájában már megírta volt -: politika és etika egymást nem kizáró fogalmak. A politika missziós terület az erkölcs számára. Polgárjogot kell szereznünk az erkölcsnek a politika terén is.²¹ Ez az egyházak feladata is, amelyeknek csak az alapvető erkölcsi szabályokat betartó - „az etikumot immanensen magában foglaló” - politikai gyakorlatra szabad igent mondaniuk. De politikán túl - állam és társadalom méginkább elképzelhetetlen közerkölcs nélkül. A szabad és demokratikus társadalmi rend nem tölthető meg akármilyen tartalommal. (A fogyasztói társadalmak ilyen jellegű hiányosságai elkerülendő példaértékűek.) Az erkölcsi rend kérdésében az államnak közvetlen felelőssége van. Azonban az eltűnőben lévő erkölcsi értékek és az erkölcstelen társadalmi értékítéletek miatt nem csupán az államot, de az egyházakat is kérdőre lehet vonni!

Az egyik legnagyobb kortárs szaktekintély - Hans Küng - így vélekedik a kérdéstről: A felelősség-etikát - az emberek javára és az emberiség fennmaradása érdekében - a közösség elsődleges fontosságú ügyévé kell emelnünk...az etika intézményesítésére van szükség.²² És példának hozza fel, hogy Észak-Amerikában már léteznek etika-bizottságok, etika-tanszékek és etikai kódexek, különösen a biológia, az orvostudomány, a technika és gazdaság terén. Vajon mindez megvalósítható a politika megkerülésével?

Végül Török István érvelését idézem: „Ha a politika kikerülhetetlen, s hozzá még nem okvetlenül erkölcstelen, vajon nem egyenesen Ura iránti kötelessége-e a keresztény embernek, hogy ott, ahol az életet és világot alakítják: a politikai tevékenységben maga is részt vegyen, s harcot és kockázatot vállalva érvényesítse a keresztény normákat a törvényhozásban és kormányzásban? De vajon egyben nem kötelessége-e” - (a papnak) - „saját hívei iránt is, hogy a politika útvesztőiben vezetéssel szolgáljon nekik, s nem az-e a vezetés leghatásosabb módja, ha példát adva vezet, vagyis nemcsak hirdeti, de tettel is megmutatja a keresztény politikát?”²³ Ez utóbbi felhívás már a lelkes politizálására vonatkozik, amivel egy következő fejezetben foglalkozom.

D. Az egyház - jellegéből kifolyólag - kötelezve van a közjót szolgáló „prófétai bíráló” gyakorlására. Így feladata - „a társadalom lelkiismereteként” - *az államhatalmat figyelmeztetni határaitra és kötelességeire*.

- Mindenekelőtt a politika fölött álló hatalom elismertetését kell megkísérelnie. Isten „figyelembevételé” által a politikai hatalom nem vallja magát abszolútnak, s elismeri a politika fölött álló hatalom létét. (Azonban, tegyük hozzá, „az értékek Istenre történő vonatkoztatása” nélkül, ez a megnevezés az állami hatalom korlátainak elismerésén túl, még nem biztosít gyakorlati választáskölcsi eredményeket.²⁴)

- Bármilyen „gyanús” államhatalmi törekvés, irányulás esetén emlékeztetnie kell, hogy a *hatalom nem egyenlő a joggal*, hanem *jog és kötelesség* minden és mindenki számára *elválaszthatatlan*.

- Továbbá feladat: leleplezni, óvni, megelőzni a hatalmi visszaéléseket, figyelmeztetni arra, hogy a hatalom és a szabadság ne legyen a gonoszság palástja. (vö. 1Pt 2,16)

A hatalmi visszaélések rendjén sajátos feladat a gazdasági közromlottság („korrupció”) elleni harc. E célból szükséges a magasfokú erkölcsi érzékenységet követelése, mert ennek híjával, a jó Isten nagy meghocsátókészségének félreértésével, sokan nagy gazemberekké válnak. (S minél magasabb közéleti tisztséget tölt be valaki, annál nagyobb a lehetőség és kísértés.) Közhitté-felfogássá kell tenni, hogy *boldogok, akik soha nem akarnak tisztségükkel visszaélve tisztességtelen előnyöket szerezni, mert őket tisztelni fogják!*

- Ugyanide tartozik a külső és belső szélsőségektől való óvás:

„A közélet rendezéséből és irányításából - közösségi önvédelem miatt - ki kell zárni azokat, akik ott az abszolút igazság papjaiként ágálnak, s a szelídebb vagy durvább terrort igazolják. Ez az újkor egyik legáltalánosabban elfogadott politikai belátása. A politika nem az abszolút igazság érvényesítési területe, hanem azé a törekvése, hogy közös nevezőre jussunk.”²⁵

Ebből nekünk, sajnos, vannak szomorú tapasztalataink.

E. Sajátosan egyházi vonatkozású: az *alapvető létkérdések* érintése.

Az egyház - ismétlem: a társadalom lelkiismereteként - párharcokon felül, de határozott állásfoglalással kell fellépjen az embert létalapjaiban érintő közéleti kérdésekben, mert jellegéből kifolyólag van mondanivalója. És üdvös dolog lenne, ha ezen álláspontja érvényesítését, az alapvető létkérdések törvényhozás útján való szabályozásánál, közvetett módon is megkísérelti.

Ilyen kérdések: a magzatgyilkosság és születésszabályozás, a „jó halál”, az orvosi technológia egyes területei (géntechnológia és szervátültetések), az atomenergia felhasználása stb.

Ezen kérdésekkel kapcsolatos állásfoglalásaink alapja az emberi élet és méltóság feltétlen és összefüggő tisztelete kell legyen.

4. Miért vegyünk részt a választásokon?

A politikai életben kétféleképpen vehetünk részt: gyakorló politikusokként *közvetlenül*, a választásokon való részvétellel *közvetve*, amikor politikai érdekeink intézését (érvényesítését és védelmét) a megbízhatóbb pártra, illetve személyre ruházzuk át.

Az eddigiekben többnyire a gyakorlati politika vonatkozásában gondolkodtam, most a közvetett részvétel kérdésével foglalkozom.

„Minden személynek joga van hazája közügyeinek igazgatásában, akár közvetlenül, akár szabadon választott képviselő útján való részvételhez.” Ezzel - az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 21. cikkelyének 1. bekezdésében - a politizálás joga a legáltalánosabban ki van mondva, ... de mi teszi kötelességünké?

J. F. Clarke a „Mindennap vallása” című könyvében külön fejezetben foglalkozik „A szavazó urna erkölcsstaná”-val. Ebből idézek: „Első szabály az, hogy amikor csak jogunk van hozzá, szavazzunk. Ha köztársasági intézmények elbuknak, annak oka az, hogy bölcs és jó emberek kötelességüknek nem tesznek eleget, mert nem vesznek részt a politikában. Gyarló emberek, akik üzletet csinálnak a politikából, másokat a szavazásnál is arra ösztönöznek. Ha a tudatlanokat erőszakos demagógia vezeti, s a művelt emberek otthon maradnak, a rossz kormányért ki felelős? Látnunk kellene, hogy nem szavazni tisztességtelen dolog. A közvélemény előtt megvetésben kellene részesüljenek azok, kik a szavazás napjain munkájuk vagy szórakozásuk között maradnak, vagy otthon ülnek s olvasnak, s a közrendért, szabadságért és jó kormányért nem tesznek semmit.”²⁶

A közvetlen és közvetett politizálás közti viszonyról/átmenetről annyit, hogy a közéletben való eredményes részvétel adottságok kérdése; a keresztényeknek mindenekelőtt a hiteles kereszténység a kötelességük, de ha olyanok a képességeik, akkor elvárható, hogy közvetlen úton is részt vegyenek a politikában.

Úgyannerről az egyik katolikus teológus így vélekedik: „Az állampolgár keresztény kötelessége a szavazás, mert a demokráciában így tud beleszólni a közjó irányításába. Szavazásnál felelősen értékelje ki a jelölteket, egyéniségüket és világnézetüket...Ha lehetséges, legyen párttag, hogy belülről tudja befolyásolni a politikai életet. S ha hivatást érez, vállalkozzék politikai hivatal betöltésére. S ha a felmerülő problémákat a közjó odaadó szolgálatával és keresztény hivatástudattal intézi, apostolkodása nem lesz hiábavaló.”²⁷

Clarke ezt így foglalja össze: „A vallást a politikába, s a lelkiismeretet a szavazásba kötelességünk bevinni.”²⁸

A VI. fejezetben a sajátos: számbelileg kisebbségi helyzetünkben történő közvetett politizálás szükségességéről külön is lesz szó. Ezt előlegben egészítem ki azzal, hogy amíg nem létezik egyetlen parlamenti képvisellel rendelkező román politikai erő, amely természetes jogainkat összességükben elismerné, és érvényesítési törekvéseinket következetesen felpártolná, addig a kérdés sarkított marad: a választásoktól való tartózkodással elnyomóinkra szavazunk. Ezért az egészséges nemzettudatú sorstársaink nem kérdőjelezik meg az egyes szavazatok felbecsülhetetlen értékét. Az eredeti romániai demokrácia - minden hiányossága ellenére - az ágybanfekvő betegek házához szállítja a szavazó urnát. Azonban a beteg azonosság tudatú embereket semmi sem akadályozhatja meg a választásoktól való távolmaradástól.

Összefoglalva: közvetve vagy közvetlen, de a „köz javát” és az emberi jogokat nem elég a belső szoba csendességében imába rejteni, hanem megvalósításukért vállalni kell a politikai küzdelemet is (legkevesebb a választásokon való részvétellel).

5. A lelkészek politizálásáról

Az eddigiekben általában beszéltünk a személyes politizálásról. A lelkészek politizálása melletti vagy elleni érvek sarkítottabban jelenkeznek, mivel tisztségükből kifolyólag ők közösségi vezetők is.²⁹

Amikor Helder Camara hírneves brazil érseknek felróták: „Miért beszél úgyszólván mindig a politikáról? Milyen kapcsolat van az ön által folytatott harc és püspöki tisztje között?” - ő így válaszolt: „A politikában a közjóról van szó. Tehát politikus vagyok, politikusnak kell lennem. Érdeklődnöm kell a rend, a közjó, a közérdek iránt, és nem félek ezt kimondani, mert Isten nemcsak a lelkeket bízta rám. Valamikor így mondták: recifei egyházmegyém 1 200 000 lelket számlál...nem! Az igaz, hogy van ott 1 200 000 lélek, de testbe öltöztött lélek, és én nem tudom elválasztani egymástól.”³⁰

Ehhez a sokatmondó válaszhoz fűzöm saját véleményemet:

Az alapvető emberi jog gyakorlásán túl („a pap is ember, miért ne szabadna?”), az egyházközség vezetői tisztség távlatában egyenesen papi kötelességnek tartom: nem a közvetlen politizálást, de az embert és világát érintő alapvető kérdésekben az állásfoglalást és elkötelezettséget, végső soron a „közéleti törődést”, ami rendjén a politika bizonyos területeivel valamilyen formában szükségszerűen kapcsolatba kerülünk.

Továbbá: hiányhelyzetekben feladatul jelölném, ha nem is politikai képzést nyújtani, de az emberi jogokról és kötelességekről felvilágosítani a rászorulókat, hogy - emberi méltóságuk és társadalmi felelősségtudatuk megerősítése által - sohase essenek semmiféle verembe, vak vezette világatlanokul.³¹

A gyakorlati politizálással kapcsolatban úgy gondolom, hogy szükség-helyzetek betöltésénél vagy rendkívüli késztetés esetében a megfelelő adottságokkal rendelkező egyházi személyeket nem kellene eltiltani a politikától.

Azonban mindig szem előtt kell tartani, hogy az emberibb társadalmat célzó politikai szerepvállalás miatt kár lenne elhanyagolni a lelkési hivatás azon alapvető célját, amely az állandó lelki mélyülést és a jézusi értékekhez való fordulást szorgalmazza. Ezek csak együtt tehetik teljessé a jobb világ: a földi mennyországért folyó küzdelmünket.

6. E fejezet összefoglalásaként

egy utolsó érvet hozok fel, ami szerint a nem politizálás is végső soron politikai állásfoglalás: tagadása mindannak, ami a politikában az emberiség szolgálatára megvalósítható. Így a politizálást mindannyiunk kötelességének tartom, „mert a politikában Isten képére teremtett emberek millióinak sorsáról van szó, és mi azokért is felelősséggel tartozunk. S felelősségünk alól nincs kibúvó: a számadásra hívó Isten előtt nem takarózhatunk kain-módra: avagy őrizője vagyok-e az én atyámfianak? Politizálnunk kell tehát, de nem érdekből, szükségből, kényszerűségből vagy kétségbeesésből, hanem azért, mert a politizálás a kereszténység világnézeti szelleméből és lényegéből folyik.”³²

IV. A politizálás kérdése diktatúrákban³³

Az eddigiek tárgyalásánál többé-kevésbé működő demokratikus rendszerekben gondolkoztam. A politikai megnyilvánulás kérdései másképp tevődnek fel a parancsuralmi, teljhatalmú rendszerekben. A válasz csakis az **ellenállás és a rendszer megdöntésére irányuló igyekezet** lehet. Ahogy a VI. fejezetben „kisebbségi politizálásról” lesz szó, itt „*az ellenállás politikájáról*” beszélhetünk. Ilyen esetekben a hivatalos politikai szereptől tartózkodjunk, mint a bűntől. Nyílt vagy föld alatti *rendszerellenes* kiállásunk üdvös politikai következményei nem maradnak el.

A nem-demokratikus rendszerekben, a hivatalos politika viszonylatában, igazi értelemben vett politizálásról nem is lehet beszélni, csak államszintre emelt hűnözésről. A politikát a közember nem tekintheti hozzá tartozónak, mert az egy szűkkörű bünszövetkezet ügyintézője - személyi diktatúrák esetében egy ember kiváltsága (a többi csak végrehajtó). A kívülállók nyilvános politikai megnyilvánulásaira a börtön és a fegyver válaszol.

Ezekben a vész- és rendkívüli helyzetekben viszonyok és viszonyulások, jogok és kötelességek többnyire megváltoznak. De egy követelmény állandó: az Isten- és emberszolgáló egyház köteles szerepet vállalni az Isten- és emberellenes államhatalmi rendszerek megbuktatásában, legalább azon vallásos és erkölcsi üzenetével, amely eltéphetetlen szálakkal kötődik az emberi személy jogainak védelméhez! A történelem folyamán ezen szerepvállalás nem volt általános jellegű; - a kereszténység megalkuvó közegei éppenhogy igazolták az átkos rendszereket.

A 60. lábjegyzet üdvös példája mellett egy pár hasonlót még megemlítek: a német evangélikus „Hitvalló Egyház”³⁴, a Bokor katolikus bázisközösségi mozgalom³⁵, a felszabadítási teológia elkötelezett egyházai/részei - mint közösségek; valamint a következő kiemelkedő ellenálló személyek: Dietrich Bonhoeffer³⁶, Martin Luther King, Camilo Torres, - közelebről: Mindszenty József, Márton Áron, Tőkés László és mások.

V. Hogyan politizáljunk?

1. Bevezető:

A miért kérdésfeltevésnél a politizálás: a közjó szolgálata mellett érveltem. A közjó megvalósulása az ember erkölcsétől, politikai érzületétől alapvetően függ.

Hans Küng - a „Világvallások etikájában” - a harmadik évezred jelszavát így fogalmazta meg: Felelőség a kortársakért, a környezetért és az utódokért - a világtársadalom felelősége saját jövőjéért. E jelszó gyakorlatba ültetésénél nem az a kérdés, hogy politizáljunk-e, hanem milyen alapelveket kell követniük a politikai, gazdasági, tudományos és vallási vezetőknek (hogyan politizáljunk)?³⁷

Köztudott, hogy Jézus nem hirdetett részletekre kiterjedő „társadalmi programot”, nem adott politikai lexikont, de tanításában megtaláljuk azon

alapelveket, amelyeken állva szabad csak politizálnunk. Vallásos világnézetünk eredményes érvényesítése rendjén politikai szereplésünket az „értékekhez kapcsolódó érdekek képviselője” kell meghatározza, a „kollektív felebarátért érzett felelősség jegyében”.³⁸

Mivel az egyháznak nem egyetlen feladata a hit és erkölcs alapjai fölötti őrökös, ezért nem árt ezek használatáról is nyilatkozni. Ennek rendjén az egyház politikai (és általában társadalmi) állásfoglalásaiban nemcsak az eszményi: Isten által megparancsolt rendet kell hirdesse, hanem olyan gyakorlati szempontokat is meg kell fogalmaznia, amelyek elősegítik a „hirdetmény” megvalósulását. Másszóval: az egyház Isten országát az eszmény világánál magasabb, gyakorlati értelemben kell hirdesse és előkészítse.

Összefoglalva: az egyház keresztény alapelveken nyugvó erkölcsös politizálást szorgalmaz.

2. Néhány kézzelfoghatóbb szempont az egyháztagok személyes politizálása hogyanjához:

- A III. fejezet 3. részében foglalkoztam az *erkölcsös politizálás* szorgalmazásával: az erkölcs politikába való bevitelével, amikor kulcsfogalom volt a *felelősség-etika*. Ha a felelősség-etika szakértelemmel társul, akkor eredményes, hatékony, de ugyanakkor becsületes politizálást eredményezhet.

- *Emberközpontúan* ...Politizálásunkban cél és alapismérv: az *ember*, ő kell legyen a végső szándék, mindig alany és sohasem tárgy. „Az embernek minden tőle telhetőt meg kell tennie a lehető legemberibb társadalom megteremtéséért (és a természet megőrzéséért)”.³⁹

- Önzetlenül és teljes odaadással - *elkötelezetten*... Ha „a humanista az, aki az emberből nagy dolgot csinál”⁴⁰, akkor a politikus legyen az, aki a közjóból nagy dolgot csinál!

- *Óvakodva a valós szélsőségektől*⁴¹... Amennyiben az igazságos politikai küzdelem a józan hit vezetése alatt áll, meg van óva a szélsőségektől.

- *A keresztény alapelveket következetesen alkalmazva*... A közjó politikai úton történő szolgálata ne a napi politika kiszolgálását jelentse, hanem a társadalom gondjainak felelős érzékelését, és az érdemleges keresztény válasz készségét!

Ellenpéldák: John F. Kennedy, a demokrata párt katolikus vallású jelöltjeként, az 1960-as választási hadjárat során kijelenti, hogy személyes hite magánügy, és annak semmi szerepe nem lesz nyilvános, közéleti működésében. Ezzel átment a protestáns és nemhívó választói vizsgáján, de egyáltalán nem lett a katolikus politikus viselkedésének mintapéldája.

Más: Mario Cuomo, New York szintén katolikus vallású kormányzója sokszor hangsúlyozta, hogy ellenzi a magzatgyilkosságot, de mint kormányzó nem képviselheti ezt a felfogást, illetve a pluralista állampolgárságra rá nem erőltetheti (!).

Ehhez fűzöm hozzá, hogy a hit és az élet szétválasztása a keresztény politikus működésében azért nem fogadható el, mert a keresztény mindig, minden élethelyzetében keresztény; nem lehet kettős erkölce: magán és nyilvános (közéleti). Valamilyen mértékben mindig befolyásolja világnézete

(hiszen nem bújhatunk ki a bőrükből!). És éppen a pluralista demokrácia engedi meg, hogy mindenki, így a keresztény politikus is, belevigye vallásos meggyőződését és világnézetét tevékenységébe (feltéve hogy az nem demokrácia- és társadalomellenes).⁴²

- Végül - a már idézett - Mihályi Gilbert (ugyanott) így foglalja össze a hívő ember politizálásának milyenségét: „A hívő mint politikus legyen megvesztegethetetlen, irányító eszménye a közjó. Ezt szolgálja egész keresztény lénye valláserkölcsei gazdagságával. A hatalom, a befolyás soha meg ne ejtse, ne egyéni és mellékcélok érdeke szerint használja azokat, hanem a közös ügyek előmozdítására és népe boldogítására. A társadalom pedig legyen ihletője a szociális problémák megoldásának keresésében. S ha sok hívő lesz a nemzet ilyen szolgálatára, sikerülhetne az, hogy a keresztény világnézet, az evangélium érdemlegesen szóhoz jusson a politika világában.”⁴³

3. Két sajátos szempont az egyház politizálása hogyanjához:

- Az egyház politizálása a lehetőségek szerint legyen **pártatlan**... Amíg az egyház *Istennek és embereknek* van elkötelezve, addig óvja magát az elvakult és feltétlen azonosulástól egyik vagy másik pártprogrammal. Politizálásának ne legyen *felesleges* pártpolitikai kicsengése! Ez utóbbi kijelentés megértését gyakorlati példákkal kísérem meg.

Például, az egyház hatáskörébe tartozik, hogy a társadalmi élet olyan részeiben, amelyek az erkölcs területét is érintik, követelményeket állítson a nyilvános rend megformálásához. Ha azonban az egyház technikai kérdésekben is kizárólagosság-ízű állásfoglalást követ el, ezzel olyan területre lép, ahol tagjai között is alapvető véleménykülönbségek vannak, s ezzel kiteszi magát annak a veszélynek, hogy az egyház hitelével és egységével játszik. Tehát állásfoglalásánál különbséget kell tennie a lényeges és ami nem, az elvi és nem alapvető dolgok között. Mert nem a pártpolitika, hanem a közjóért való gondoskodás az egyház feladata a politikában.⁴⁴

Mindezek mellett, az „alapvető dolgok” vizsgálata nyomán, határozott állásfoglalás szükségeltetik az egyház céljaival merőben ellentétes: ember-, élet- és demokráciaellenes pártprogramokkal szemben. Ez esetben a pártok közti különbségtétel *nem felesleges*, sőt egyenesen kötelesség!⁴⁵

Ugyancsak az „alapvető dolgok” jellege teszi természetessé a számbeli legkisebbségi egyházak szoros kapcsolódását a közös érdekeket védő szervezetekhez vagy pártokhoz. Például a nemzetiségi számarány szempontjából kisebbségi egyházak kötelességszerűen a saját nemzetiségű pártjukhoz vagy pártjaikhoz húzódnak. Ez utóbbi esetben a fenti szempontok figyelembevételével történik a politikai állásfoglalás.

Ugyanezen szempontok szerint vizsgálom meg a keresztények személyes pártelkötelezettségét.

A tények azt mutatják, hogy a gyakorló keresztények általában a hagyományos „keresztény pártok” felé irányulnak. (A többé-kevésbé konzervatív színű kereszténydemokrata, keresztényszocialista és hasonló jellegű: nép-, paraszt- és kisgazdapártokba.) Ezen irányultság természetes, és nem kizárólagos akkor, ha el tudjuk fogadni, hogy vannak olyan keresztények, akik más pár-

tokban küzdenek a jobb, az evangélium előtt vállalható politikáért. Mert a hiteles keresztény politizálásból nem szükségszerűen következik a hagyományos keresztény pártokhoz való tartozás. Végző soron nem a párt neve, hanem célkitűzéseinek jellege és tagjainak jellege az irányadó. Gyilkos példa, hogy kereszténydemokrata pártok már szavaztak meg korlátlan magzatgyilkossági törvényt!

- **Hitelesség**.. Az egyház politizálása legyen érdemleges és tartalmas. Csak azokban a politikai kérdésekben foglaljon állást, ahol lényeges mondanivalója van. Másképp - hiteltelenül: az „üresség” képviselőjében, vagy élet-, evangélium- és természetellenes törekvések szolgálatában -, a világ sója hivatásbetöltés helyett üres sótartóként, mint tartalmatlan díszlet járhatja le magát.⁴⁶

A fentiek szerinti politizálással az egyház a közéletben és a politikában is a só, továbbá a kovász és a hegyen épült város szerepét töltheti be, de mindig a keresztény és általános emberi értékrend vonatkozásában. Minél teljesebben tölti be ezen hivatását, annál hitelesebb lesz tagjai és a társadalom szemében, s ezzel napjaink többi haladó erőihez sorolja magát. (Folytatjuk)

Jegyzetek

¹ Max Weber: A politika mint hivatás, Bp. , 1989, 5.

² Török István: Egyház és politika, Pápa, 1935, 6.

³ Karl Rahner meghatározása. In: Teológiai kieszótár, 575.

⁴ Jürgen Moltmann felfogására jellemző a következő idézet: A hit reménységéből megszabadítás következik - írja Moltmann. Szerinte az újszövetségi hívók „nem vonulnak át egy másik országba, hogy ott találják meg a szabadságot és Istent, hanem maradnak, ahol vannak, hogy szívük megújulása és a viszonyok gyakorlati megváltoztatása által megfeleljenek az eljövendő Isten országának, és előízt kapjanak az emberi szabadság országából.” In: Experiment, 81. (Vályi Nagy Ervin: Nyugati teológiai irányzatok századunkban, Bp., 1984, 177.)

⁵ J. Cone : A hit, mint elkötelezettség a harcra, a fekete teológia egy amerikai dokumentuma. In: Evangeliume Kommentare, 1978/8, 473k.

⁶ Márton Áron: Keresztény élethivatás (részlet).

⁷ Planetáris felelősség - Hans Küng fogalomhasználata.

⁸ Paul Tillich. In: Keresztény Magvető, 1995/3, 186.

⁹ Boros János: Ember és közösség. In: Kereszténység és közélet, Budapest - Pécs, 1991, 16.

¹⁰ Aquinói Tamás meghatározása szerint: társadalmi vonatkozásban a közjó a lehető legtöbb ember legtöbb java.

¹¹ Max Weber: i.m. 75.

¹² Török István: i.m. 5.

¹³ Hegedűs Lóránt: Politikai etika a kálvini biblicitás alapján. In: Protestáns keresztények a politikában, Sárospatak, 1992, 27k.

¹⁴ Lásd a 26. jegyzetet.

¹⁵ Andrew Shanks (a Leeds-i egyetem politikai teológia tanára). In: Egyház és Világ, 1990/10, 21k.

¹⁶ Hans Küng: i.m. 97.

¹⁷ „A csupán gazdasági fejlődés nem szabadíthatja fel az embert, sőt ellenkezőleg, még inkább a szolgátságba taszítja. Az a fejlődés, amely nem foglalja magában az ember kulturális, természetfeletti jellegű vallásos igényét, ... még kevésbé járul hozzá az igazi felszabadításhoz. Az ember akkor egészen szabad, ha eljut önmagához, jogainak és kötelességeinek teljességében él. De ugyanez elmondható a közösségről is.” II. János Pál: *Sollicitudo Rei Socialis* kezdetű enciklikájából.

Másrészt, de ugyanebben a vonatkozásban hangsúlyozni kell: a bölcsesség szerepét a tudományos fejlődésben, amely megakadályozhatja a tudományos kutatásokkal való visszaélést; a csúcstechnológiák korában a szellemi energiáját, amely a nagyteljesítményű technológiák előreláthatatlan kockázatait ellenőrizhetné. Vö. Hans Küng: i.m. 37.

¹⁸ „Az igazságtalanság bűnét nemcsak személyes kapcsolatainkban, közvetlen környezetünkben követhetjük el. A társadalmi szerkezetek is lehetnek igazságtalanok, s ezek konzerválják, állandósítják a rosszat.” - Egyéni üdvösség - társadalmi felelősség. In: *Vigilia*, 1986/5, 386.

¹⁹ Lásd az IARF 1978. évi kongresszusát, „A türelem határai ma” címmel.

²⁰ Egyéni üdvösség - társadalmi felelősség c. tanulmány nyomán. (In: *Vigilia*, 1986/5, 386 - 388.)

²¹ „Újszerű viszonyulást kellene kialakítani az erkölcsi értékek iránt amúgy egészségben, jelesül pedig a politikában. Át kellene értékelni azt a közhelyes felfogást, amely az etikum ellentétpárjaként tünteti fel a politikumot.” - Tótkés László: *Mint hajdan a gályarabok*. In: *Tanúságtévők, Kolozsvár, 1995*, 75.

²² Hans Küng: *Világvallások etikája*, Bp., 1994, 61.

Hamár katolikus szerzőre utaltam, érdemes elolvasni II. János Pál enciklikáinak vonatkozó részeit. „Az igazság ragyogása” (*Veritatis splendoris*) kezdetűben - többek között - sürgeti a közéletben az igazmondást, az áttekinthetőséget, a pártatlanságot a közügyek szolgálatában, a politikai ellenfelek jogainak tiszteletben tartását (!), a vádlottak jogainak védelmét a kollektív elítélésekkel szemben (!), a közpénzek becsületes és helyes kezelését, a vagyonszerzés tiltott vagy méltánytalan eszközeinek és a mértéktelen hatalomvágynak az elvetését.

²³ Török István: i.m. 7.

²⁴ Joseph Ratzinger, a bíborosok 1991. évi áprilisi rendkívüli konzisztóriumán.

Az emberi jogok isteni eredetének elismerésével és alkotmányba történő belefoglalásával az 1949. évi nyugatnémet alaptörvény bevezetőjében találkozhatunk, ami szerint a német nép az alkotmányt „Isten és ember előtti felelőssége tudatában szerezte”.

²⁵ Vályi Nagy Ervin: *Vallás a teológiában - vallás a közéletben*. In: *Egyház és Világ*, 1991/24-25, 29k.

²⁶ James Freeman Clarke: *Mindennap vallása*, Kolozsvár, 1935, 196. Ugyanott a „hogyan?”-ra is próbál válaszolni: „Mikor az ember olyan párthoz csatlakozott, melynek céljaival rokonszenvez, szavazzon arra, de két feltétellel, mégpedig, hogy jó ügyeket véd és jó embereket jelöl. Magáért a pártért és an-

nak tisztaságáért kellene a (rá)szavazást megtagadni, mikor céljai és jelöltjei nem megfelelőek.” Mert az „önérzetes emberek nemcsak a földnek és egyháznak savai, hanem savai politikai pártjuknak is, hogy a romlástól megóvják.” (198. oldal)

²⁷ Mihályi Gilbert: A társadalom megújítása Krisztusban, Bp. , 1991.

²⁸ J. F. Clarke: i.m. 195.

²⁹ Vö.: „A liberális protestantizmus lelkészeszménye a népet társadalmilag és kulturálisan szervező és vezető prédikátor.” - Kósa László: Németh László protestantizmusa

³⁰ Dorombly Károly: Helder Camara a politikáról. In: Vigilia, 1970,556-557.

³¹ Dicséretre méltó a holland református pártok és az RMDSZ, illetve a Sárospataki Református Kollégium ilyen jellegű közös kezdeményezése.

³² Török István: i.m. 3-4.

³³ Nem-demokratikus rendszerekben.

³⁴ A nácizmussal szembeszálló német evangélikus egyház hívő magja. Az 1934. évi Barmen- i Nyilatkozatban a „hitvalló egyház” elhatárolja magát a „német keresztényektől”, s ezzel a teljhatalmat igénylő Hitlerrel szemben létrehozza az ellenzék alapokmányát.

³⁵ A Bokor-mozgalom a „veres” államhatalommal való meg nem alkuvás örök példája. A nyaló békepapokkal ellentétben, e szervezet volt a kommunista korszakban Magyarországon az egyetlen számottevő olyan katolikus egyházi forma, amely a fennálló rendszer egyházpolitikájával és saját egyháza megalkuvó vezetésével szemben tartós és határozott távolságot épített ki.

³⁶ Dietrich Bonhoeffer az ellenálló Hitvalló Egyház radikális szárnyának következetes képviselője. A Canaris tengernagy körül szerveződő politikai ellenálló csoport tagjaként két évi náci börtön után kivégzik. „Bonhoeffer nemcsak a hit igazságáért halt meg az egyházban, hanem a hitbeli engedelmességnek a politikai életben való jogáért is. Vértanúsága keresztény-politikai vértanúság volt.” - Jürgen Moltmann: A reménység fényei, Bp. , 1989, 26.

³⁷ i.m. 58-59.

³⁸ Kamarás István: Elhívatva és benne maradni. In: Kereszténység és közélet, Budapest - Pécs, 1991, 97.

³⁹ Hans Küng: i.m. 59. Továbbá: „...A pénz és a tőke eszközök, mint a munka. A tudomány, a technika és az ipar szintén eszközök. Semmiképp sem érték nélküliek vagy semlegesek ezek sem, hanem minden egyes esetben aszerint kell megítélni és alkalmazni őket, hogy szolgálják- e az ember kibontakozását.” (Uo.)

⁴⁰ Tamási Áron

⁴¹ A „valós” szélsőségektől való óvakodásnál jó tudni, hogy nem minden szélsőség, amit annak mondanak. Példaként azt az időszerű vitát említem, amelyben még egyes erdélyi (sőt anyaországbeli!) magyar körök is szélsőségesnek minősítik a területi alapú önrendelkezés-követelésünket. Az ilyen „szélsőségektől” ne féljünk (annál inkább a gyáva emberektől)!

⁴²⁻⁴³ A példák, illetve az idézet Mihályi Gilbert i.m.-ből valók.

⁴⁴ Walter Schöpsdau: Az egyházak és a szabad, demokratikus állam. In: Teológiai Szemle, 1991, 277. - nyomán. Lásd még Andrew Shanks véleményét az egyház politizálásának hogyanjáról: „Nagyon fontos, hogy ne legyen párt-politikai kicsengése. Ne akarja megmondani, hogy mire kell szavazni, mit kell gondolni. Arra biztassa az embereket, hogy gondolkozzanak, de más értelemben, erkölcsi vonatkozásban szemléljék a politikai kérdéseket...(Mert a mi világunk rossz, és komolyan kell venni azt, hogy mit tehetünk érte.)” In: Egyház és Világ, 1990/10, 21k.

⁴⁵ Csak a négy évtizedes kommunista kísérlet eredményeinek távlatából tudjuk értékelni XII. Pius II. világháború. utáni kommunistaellenes felhívását, amelyben a kommunistákra szavazó katolikus híveinek kiátkozását helyezte kilátásba. (A lelki zsarolás természetesen elvetendő, de a kommunistaellenessége .dicséretre méltó.) Üdvös lenne minden szélsőség ellen ilyen határozottan állást foglalni. (Ugyanis ha az illető katolikus egyházfő annak idején a fasizmus ellen is ilyen felhívást tett volna közzé, ezzel az utóbbi hitelét is növelte volna.)

⁴⁶ Kozma Zsolt kolozsvári református teológiai tanár hasonlata a „Mit jelent ma Közép-Kelet-Európában lelkipásztornak lenni? ” c. tanulmányából.

KOVÁCS ISTVÁN - *Mezőfalva*

VOLTAIRE (I. rész)
(Halálának 220. évfordulójára)
(1694 - 1778)

*"Az egyetlen bosszú azért a hallatlan gyaláztatért,
hogy annyi igazságot üldöztek az idők folyamán,
csak az lehet, ha ugyanazokat az igazságokat újra
meg újra hirdetjük, s így azoknak is szolgálatára
lehetünk, akik érettük harcolnak."*

Voltaire

A francia felvilágosodás egyik legismertebb képviselője. Író, filozófus és történész: az újkor első legnagyobb írója, a felvilágosodás eszméinek legragyogóbb népszerűsítője, az első történetfilozófiai mű megalkotója.

Voltaire-t megnevezni annyi - mondta Victor Hugo -, mint az egész 18. századot jellemezni. Lamartine szerint: Ha arról ítéljük meg az embert, amit adott, akkor Voltaire vitathatatlanul a modern Európa legnagyobb írója.

Ellentmondás(os)nak tűnhet, de Voltaire legjelentősebb műve mégsem az, amit alkotott, hanem az, amit rombolt. Az a fáradságtalan és elképesztően sokoldalú közírói tevékenység, amellyel hat évtizeden át aláásta és lerombolta a fennálló társadalom - lényegében még mindig középkori épületének - szellemi pilléreit: a vakhitet és vakbuzgóságot; a tudatlanságot és türelmetlenséget; a dogmatizmust és obszkurantizmust; a tekintélyt és önkényt; a katolicizmus és a trón szövetségét, s végrehajtó eszközüket, az igazágtalan igazságszolgálat-